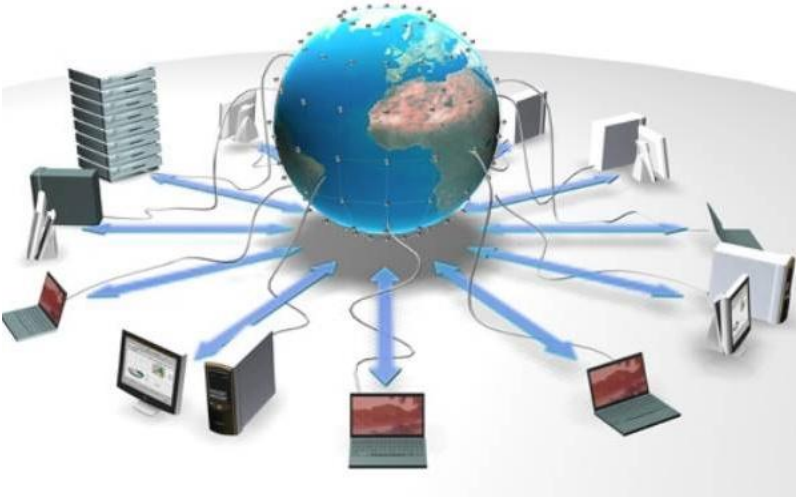
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

КАФЕДРА ЕКОНОМІЧНОЇ КІБЕРНЕТИКИ ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

«ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ І УПРАВЛІННІ»

ЗБІРНИК НАУКОВИХ СТУДЕНТСЬКИХ ПРАЦЬ

ВИПУСК 5

Одеса
2023

ФОНДОВА БІРЖА: МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

Замковенко Ю. В.[1], **Гострик О. М.**[2]

1 – студентка 4 курсу 410 гр., факультет економіки та управління підприємництвом,
2 – канд. екон. наук, професор, кафедра економічної кібернетики та інформаційних технологій
Одеський національний економічний університет, м. Одеса

АНОТАЦІЇ

Замковенко Ю. В., Гострик О. М. ***Фондова біржа: механізм функціонування та значення для розвитку сучасної економіки.*** *В статті досліджено технологію функціонування фондової біржі. Розглянуто загальні поняття, структуру фондових бірж та визначено їх основні функції. Проаналізовано періоди криз на ринку цінних паперів. Виявлено проблеми фондового ринку України та запропоновано низку заходів їх вирішення.*
Ключові слова: *фондова біржа, фондовий ринок, цінні папери, індекс, акції, капітал, інвестиції.*

Zamkovenko Y., Hostryk A. ***The stock exchange: mechanism of functioning and significance for the development of the modern economy.*** *The article examines the technology of the stock exchange. General concepts, the structure of stock exchanges are considered and their main functions are defined. Periods of crises on the securities market are analyzed. The problems of the stock market of Ukraine were identified and a number of measures were proposed to solve them.*
Keywords: *stock exchange, stock market, securities, index, shares, capital, investments.*

Замковенко Ю. В., Гострик О. М. Фондова біржа: механізм функціонування та значення для розвитку сучасної економіки. *Інформаційні технології в економіці і управлінні* : зб. наук. студ. праць. Одеса : ОНЕУ, 2023. Вип. 5. С. 54–64.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сьогодні ринок цінних паперів є одним з вимірювачів економічної та політичної ситуації в країні, який залежить від різних чинників. Він є головним атрибутом фінансової системи в XXI столітті. Значення бірж у розвинених країнах і країнах, що розвиваються, щороку зростає.

На фондовому ринку створюється ринкова вартість компаній. Організації, які випускають цінні папери, отримують можливість залучати

ресурси, а члени фондової біржі – заробляти для себе і своїх клієнтів на коливаннях курсів акцій.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Проблеми розвитку фондових бірж досліджувались у наукових працях таких учених, як: І. В. Краснова, Є. В. Редзюк, Є. М. Давиденко, О. І. Познякова, С. С. Петров, О. Ю. Трушанина, В. І. Бувальцева. Також це питання у своїх наукових працях розглядали вчені ОНЕУ: О. М. Гострик (співавтор даної статті), О. В. Самотоєнкова, А. О. Шевельова та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сьогодні біржа в Україні недосконала і знаходиться на стадії розвитку. До найбільш вагомих проблем, з якими доводиться стикатися, відносяться: незатребуваність, внутрішнє інвестування, недовіра населення, низький рівень капіталізації фондового ринку, відсутність розвиненої інфраструктури, високий рівень шахрайства, недосконалість оподаткування операцій фондового ринку і відсутність належного захисту прав інвесторів.

Вирішення цих і інших питань щодо удосконалення розвитку фондового ринку дозволить знизити вартість послуг бірж, усунути кордони, що перешкоджають конкуренції, реформувати управління біржами і впровадити нові технології та механізми організації торгівлі.

Мета статті. Метою даної статті є аналіз механізму функціонування бірж, оцінка сучасного стану фондового ринку в Україні та у світі в цілому, виявлення ключових проблем, які перешкоджають ефективному розвитку фондового ринку України, а також окреслення заходів щодо їх усунення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «фондовий ринок» і «фондова біржа» вживають як синоніми, проте останній термін зазвичай є частиною першого. Якщо хтось каже, що торгує на фондовому ринку, це означає, що він купує і продає акції на одній або декількох фондових біржах, які є частиною загального фондового ринку.

Фондова біржа – це ринок, на якому покупці та продавці торгують цінними паперами (акціями, борговими зобов'язаннями, облігаціями, ф'ючерсами, опціонами та ін.) Біржа може бути реальним торговельним майданчиком, як, наприклад, Нью-Йоркська фондова біржа, або електронним ринком, як, наприклад, Nasdaq. При цьому основний механізм, який задіяний при виконанні біржових операцій – це механізм аукціону.

До основних функцій, які виконує біржа слід віднести такі, як:

– Ліквідність. Цінні папери можна продати в будь-який момент і обміняти на готівку. Біржа є безперервним ринком, тому інвестори можуть легко продавати й реінвестувати відповідно до своїх бажань.

– Відкритість цін. Активний фондовий ринок дозволяє інвесторові легко порівнювати поточну вартість однієї акції з вартістю іншої. Якби акції продавалися тільки на окремих приватних аукціонах, де кожна операція купівлі-продажу підпорядковувалася б різним правилам і принципам бухгалтерського обліку, ні у керівництва, ні у інвесторів не було б основи для порівняння ціни та вартості.

– Безпека. Уряд суворо контролює і регулює біржі. Угоди відбуваються в рамках законів. Все це дає інвесторам гарантії та безпечне місце для операцій з цінними паперами.

– Внесок в економіку. Біржі мають справу з випущеними цінними паперами, які продаються і перепродуються. Це дозволяє мобілізувати й направляти кошти в необхідних напрямках, що сприяє зростанню економіки.

Основні учасники фондової біржі наведені на рис. 1.

Рис.1. Учасники фондового ринку
Джерело: розроблено авторами на основі [3]

Кожен учасник відіграє певну роль у безперебійному функціонуванні фондового ринку. Всі учасники так чи інакше пов'язані один з одним і повинні дотримуватися головних принципів і правил.

Перш ніж почати інвестувати, необхідно провести дослідження. Фундаментальні та технічні дослідження – це два типи досліджень, які використовуються спочатку для аналізу, а потім для оцінки активів.

У фундаментальному дослідженні визначається вартість частки в капіталі, використовуючи інформацію, що міститься у фінансовій звітності компанії. Інвестор намагається проаналізувати різні аспекти бізнесу, такі як фінансова стійкість, якість управління і конкуренція. Основна мета цього аналізу – визначення відносної привабливості бізнесу. На цій стадії припускається, що ринкова ціна не показує справжню вартість компанії через деякі неконтрольовані зовнішні чинники. Коли ринок досягає рівноваги, реальна вартість в кінцевому підсумку дорівнює його ринковій ціні. Лістингові компанії вважають, що вища ціна акцій негативно позначиться на рентабельності інвестицій. Інвестори намагаються визначити справжню вартість, за якою акція повинна в ідеалі торгуватися

на ринку, за допомогою таких фінансових коефіцієнтів, як: рентабельність капіталу; співвідношення позикового капіталу до власного; прибуток на акцію; співвідношення ціни до прибутку.

Технічні дослідження проводять шляхом вивчення минулих цін на акції для прогнозування їх динаміки у майбутньому. Вони дозволяють побачити напрямок руху цін на акції та визначити, чи буде різке зростання або падіння ціни. Трейдери, які займаються короткостроковими прогнозами, використовують денні графіки для вивчення реального руху цін на акції. Щотижневі та щомісячні графіки використовуються середньостроковими і довгостроковими трейдерами.

Загальні показники фондового ринку відстежуються і відбиваються у показниках різних фондових індексів. Фондові індекси складаються з набору акцій і вимірюють зміну цін на акції різних компаній. Промисловий індекс Доу-Джонса (DJIA) – це найвідоміший і найбільш широко використовуваний у світі індекс фондового ринку, складається з 30 найбільших торгових компаній у Сполучених Штатах. Багато інвесторів використовують ринкові індекси для управління своїми інвестиційними портфелями та відстеження фінансових ринків [15].

Якщо подивитися на графік американського індексу S&P 500 (рис. 2), можна зробити висновок, що криза «доткомів» у кінці 90-х (компанії, робота яких повністю зосереджена в рамках мережі інтернет), криза 2008-го року призвели до банкрутства багатьох учасників ринку цінних паперів. Що стосується падіння ринку через пандемію COVID-19, то це було найшвидше падіння в історії індексу S&P 500, і таке ж швидке відновлення, але наслідки ще можуть тривати.

Рис. 2. Графік індексу S & P 500. Кризи ринку цінних паперів
Джерело: [9]

Найгірші показники на фондовому ринку зазвичай спостерігаються у вересні. Ефект вересня – одне з найбільш захопливих явищ фінансового

світу. І Dow Jones, і S&P 500 в середньому трохи знижувалися в цей період починаючи з 1950-го року. Відтоді, як Nasdaq почала свою діяльність в 1971 році, її зведений індекс також трохи знизився протягом цього місяця року [13].

Цей факт фондового ринку є дуже цікавим, оскільки такі події ніколи не були пов'язані з ринковими подіями й новинами, але продовжували відбуватися на фондових ринках у всьому світі. Ефект вересня почав розсіюватися в останні роки, і великі спади на ринку у вересні відбуваються не так часто, як до 1990 року. Одним з пояснень цього є те, що інвестори почали продавати свої акції в серпні в якості підготовки до ефекту вересня.

Всього налічується понад 200 біржових інститутів цінних паперів. Найвідоміші й найбільші за капіталізацією розташовані в США, Європі та Азії (табл. 1).

Таблиця 1

Найбільші за капіталізацією фондові біржі світу станом на січень 2021 р.

№	Назва фондової біржі	Ринкова капіталізація (трлн $)
1	Нью-Йоркська	24,49
2	Nasdaq	19,34
3	Шанхайська	6,50
4	Гонконгська	6,48
5	Японська	6,35
6	Шеньчженьська	4,90
7	Euronext	4,88
8	Лондонська	3,67
9	Індійська	2,57
10	Торонтська	2,50

Джерело: розроблено авторами на основі [16]

Вартість проданих акцій в цілому у світі протягом 1982–2019 рр. досить різко змінювалась. В даному випадку під вартістю проданих акцій мається на увазі загальна кількість проданих акцій, як внутрішніх, так і іноземних, помножена на їх ціни відповідно. Вона зменшувалась під час криз і зростала в післякризові періоди (рис. 3).

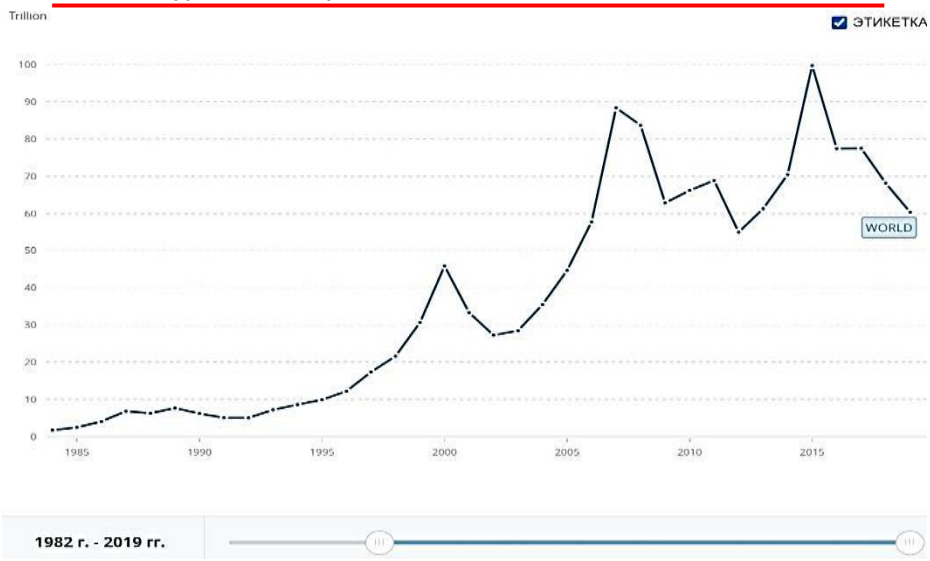

Рис. 3. Загальна вартість акцій усіх фондових бірж світу протягом 1982–2019 рр.
Джерело: [1]

Якщо брати до уваги 2019–2021 рр., то історія повторюється: після різкого падіння, викликаного пандемією, фондовий ринок в наступні кілька місяців демонстрував стійке зростання. У листопаді 2020 р. загальна ринкова капіталізація досягла рекордних 95 трлн доларів, перевищивши докоронавірусні рівні. У тому числі на США припадало 54,5% у порівнянні з 40,01% світової ринкової капіталізації у 2018 р. Світова ринкова капіталізація США досягла цього рівня вперше з 2005 р. завдяки зміцненню долара і зростанню американських акцій. Тривалий спад на більшості міжнародних фондових ринків допоміг збільшити частку США у світовій ринковій капіталізації [2; 7].

Проблеми ефективного функціонування фондових бірж і вдосконалення процесу купівлі-продажу цінних паперів набувають все більшого значення для економічного розвитку України. Це пов’язано з тим, що вітчизняна фондова біржа майже не виконує функцію збору коштів у фінансовій системі та не забезпечує їх перерозподіл в перспективні галузі. У нас в країні на сьогодні 5 чинних фондових бірж, розташованих у Києві та Дніпрі: Фондова Біржа ПФТС, Українська Біржа (УБ), Українська Міжбанківська Валютна Біржа (УМВБ), Торгово-Інформаційна Система «Перспектива», Українська Фондова Біржа (УФБ).

Серед них провідні позиції займають дві – ПФТС (Перша Фондова Торгова Система) та «Українська Біржа». Щорічно між інвесторами, брокерами та експертами ведуться суперечки, яка з цих двох організацій

більш важлива. Велика частина інвестиційних операцій здійснюється на ПФТС. «Індекс ПФТС – український біржовий (фондовий) індекс, який розраховується щодня за результатами торгів ПФТС на підставі середньозважених цін по операціях та угодах… До «індексного кошика» входять найбільш ліквідні акції, по яких здійснюється найбільша кількість угод. Перелік акцій для розрахунку індексу формується Індексним комітетом ПФТС на підставі даних про ринкову капіталізацію, обсяг торгів, кількість угод, та інших факторів, що впливають на ліквідність акцій. Дата 1 жовтня 1997 року є базовим періодом, з якого починається розрахунок індексу ПФТС» [8].

Динаміка індексу ПФТС за останні 12 років досить неоднозначна (рис. 4).

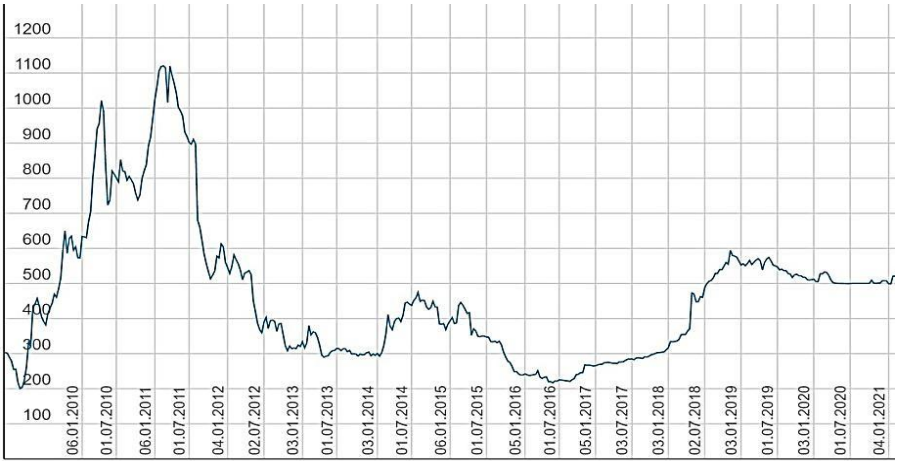

Рис. 4. Значення індексу ПФТС за 2009–2021 рр.
Джерело: [8]

У часовому проміжку з 2009 по 2021 рр. найбільшого значення індекс досяг у 2011 році, а найменшого – у 2009 р., що пов'язано зі світовою економічною кризою. У 2016 році знову був спад, після чого відбувся невеликий підйом і стабілізація показника. Через такі коливання індексу, важко об'єктивно спрогнозувати, як у майбутньому розвиватиметься фондова біржа ПФТС. Індексний кошик ПФТС у вересні 2019 року «складався лише з семи компаній: ПАТ «Донбасенерго», ПАО «Центренерго», ПАТ «Крюківський вагонобудівний завод», АТ «Мотор Січ», АТ «Райффайзен банк Аваль», ПАТ «Укрнафта», ПАТ «Укртелеком». Саме порівнянням ціни на акції цих провідних компаній і визначається показник, який в комплексі характеризує попит на фінансові активи, що обертаються в конкретний момент на ринку» [7].

«Українська біржа» – прямий конкурент ПФТС. Активно розвиває інтернет-трейдинг серед українців. Капіталізація на 13.03.2021 становила 725 млрд грн. «Індекс UX (індекс Української біржі) – український фондовий індекс, який розраховується за торгами на Українській біржі. Розрахунок та публікація індексу UX почалися 27 квітня 2009 року.

Значення індексу було розраховано з початку торгів, 26 березня 2009 року, і на цю дату значення індексу було прийнято рівним 500. Індекс UX, разом з індексом ПФТС є основними показниками стану фінансового ринку України. Зараз індекс UX розраховується на підставі цін 15 акцій «блакитних фішок» України – акцій найбільших українських компаній, лідерів у своїх галузях» [10]. Динаміка індексу UX в цілому має характер, схожий з біржею ПФТС (рис. 5).

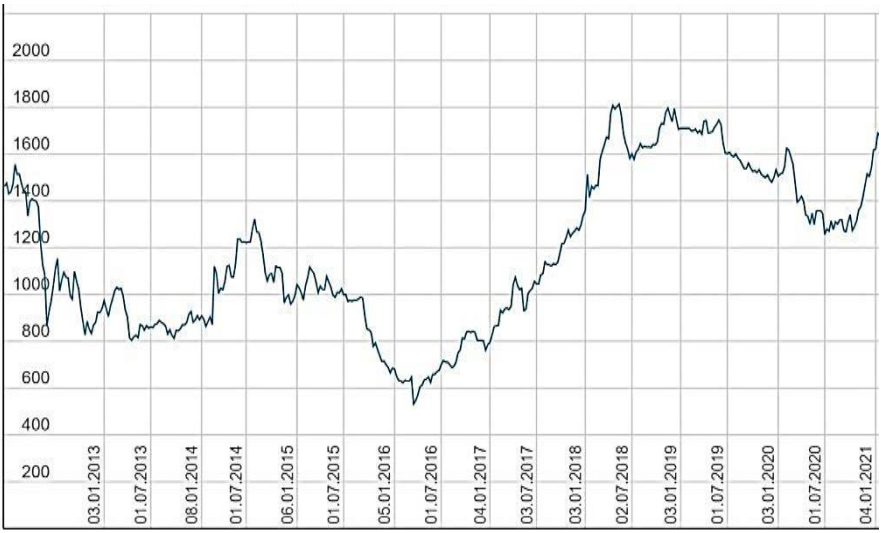

Рис. 5. Значення індексу UX за 2012–2021 рр.
Джерело: [10]

Головними проблемами біржової торгівлі в Україні є:

– не дуже висока ліквідність, прибутковість, безпека, в чому безпосередньо зацікавлені інвестори;
– відсутність ефективного механізму захисту інвесторів;
– недосконалість законодавчого регулювання фондового ринку;
– невеликий запас інвестиційного капіталу;
– недостатньо високий рівень капіталізації національного фондового ринку.

Для поліпшення функціонування українського фондового ринку необхідне здійснення таких заходів:

– надання відкритої, доступної та достовірної інформації для того, щоб учасники ринку приймали рішення і робили висновки, спираючись на власні оцінки й реальні факти;

– збільшення числа професійних учасників фондового ринку;

– захист прав споживачів та інвесторів. Розробка більш гнучких заходів контролю, які не заганяли б учасників ринку в обмежені рамки, оскільки вони змушені працювати в мінливих умовах з підвищеним ризиком;

– забезпечення саморегулювання на ринку цінних паперів;

– підвищення ефективності державного регулювання ринку цінних паперів;

– підвищення фінансової грамотності населення. Необхідно включити основи фінансової грамотності в освітні програми.

Також необхідне вдосконалення чинної депозитарної системи, доведення її до досконалості й адаптації до змін, які відбулися в законодавстві України за останні роки з урахуванням тенденцій на внутрішньому і світовому фінансових ринках, з урахуванням міжнародних стандартів і рекомендацій. Слід усунути недоліки в системі обліку цінних паперів і розв'язати проблеми, що забезпечують науково-технічну консолідацію професійних учасників депозитарної системи України.

Держава задля забезпечення успішного функціонування фондової біржі має:

– створити ефективне функціонування механізмів залучення грошових ресурсів приватних осіб в економіку, насамперед на підприємства, що гостро потребують коштів для реальних інвестицій, реконструкції та підйому виробництва, освоєння нових технологій та продукції;

– розробити збалансовану систему фінансування дефіциту бюджету всіх рівнів, насамперед державного, шляхом емісії дохідних та надійних цінних паперів;

– забезпечити захист інтересів та прав, запобігти соціальним конфліктам, що пов'язані з недобросовісними операціями на фондовому ринку;

– сприяти цивілізованому розвитку ринку цінних паперів як однієї з найважливіших галузей сфери фінансових послуг зі збереженням національного контролю над цією галуззю, стимулювати операції з вітчизняними цінними паперами, забезпечити конкурентоспроможність фінансових інституцій стосовно іноземних як на вітчизняному, так і на закордонних ринках;

– інтегрувати український фондовий ринок у світовий фінансовий ринок через досягнення міжнародних стандартів діяльності та освоєння новітніх технологій.

Здійснення цих заходів значно підвищить інвестиційну привабливість України як фондового ринку в цілому, так і окремих його сегментів.

Висновки з даного дослідження. Отже, на основі вищевикладеного матеріалу можна зробити висновок, що фондові біржі є дуже важливим механізмом, що забезпечує ефективне функціонування економіки. Вони замінюють громіздку, затратну і неефективну ієрархічну систему галузевого перерозподілу фінансових ресурсів і сприяють припливу інвестицій, формуванню необхідних умов для трансформації заощаджень в інвестиції, «розмиттю» меж між національними ринками і перерозподілу фінансових ресурсів між галузями та регіонами.

Однак на фондовому ринку навіть провідних країн бувають проблеми, які супроводжуються обвалом ринку. Та у кінцевому підсумку вони завжди закінчувались відновленням ринку.

Фондовий ринок України має високий потенціал, який використовується не повністю у зв'язку з економічними, політичними та соціальними чинниками. Для активізації позитивних зрушень та збільшення обсягів залучення довгострокових та короткострокових інвестицій в економіку країни необхідно здійснити низку заходів, спрямованих на вдосконалення його інституційних засад, нормативно-правової бази у сфері діяльності посередників на біржах, підвищення конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості українських фінансових інструментів. У свою чергу, це потребує всебічного програмно-технічного переозброєння бірж, впровадження сучасних технологій організації торгівлі цінними паперами та її інформаційного супроводу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акції, що торгуються, загальна вартість / База даних Всесвітньої федерації бірж : сайт. URL: https://data.worldbank.org/indicator/CM.MKT.TRAD.CD?end=2019&name_desc=false&start=1984 (дата звернення: 11.12.2022).

2. Акції / Trading economics : сайт. URL: https://tradingeconomics.com/stocks (дата звернення: 11.12.2022).

3. Галущак В. В. Особливості формування оптимальної інфраструктури фондового ринку України. *Глобальні та національні проблеми економіки* : електронне наукове фахове видання. 2017. Вип. 17. С. 618–622. URL: http://global-national.in.ua/archive/17-2017/127.pdf (дата звернення: 11.12.2022).

4. Гострик О. М., Соловйова В. В. Моделювання кризових явищ в соціально-економічних системах методами мережевого аналізу. *Емерджентні методи для емерджентної економіки* : монографія / за заг. ред. В. М. Соловйова. Черкаси : Видавець Вовчок О. Ю., 2017. С. 16–23. URL: http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/5920 (дата звернення: 11.12.2022).

5. Гострик О. М. Використання сучасних математичних методів для оцінки та обробки часових рядів. *Наукові проблеми господарювання на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях* : зб. матеріалів XX Міжнар. наук.-практ. конф. Одеського національного економічного університету (м. Одеса, 14 квітня 2022 р.). Одеса : ОНЕУ, 2022. С. 314.

6. Гострик О. М. Прогнозування трейдерського ризику з використанням методів нечіткої логіки. *Наукові проблеми господарювання на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях* : зб. матеріалів XIX Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 100-річчю Одеського національного економічного університету (м. Одеса, 17-18 травня 2021 р.). Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 418–420. URL: http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/13241 (дата звернення: 11.12.2022).

7. Душак М. І. Аналіз стану фондового ринку України з позиції його впливу на фінансову архітектуру підприємств реального сектору економіки. *Вісник СумДУ. Серія «Економіка».* 2019. № 2. С. 26–35. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/76888. DOI: 10.21272/ 1817-9215.2019.2-4 (дата звернення: 11.12.2022).

8. Індекс ПФТС (Україна) / Мінфін : сайт. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/markets/stock/pfts/ (дата звернення: 11.12.2022).

9. Індекс SPDR® S&P 500 (SPY) / Investing.com : сайт. URL: https://ru.investing.com/etfs/spdr-s-p-500 (дата звернення: 11.12.2022).

10. Індекс UX (Україна) / Мінфін : сайт. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/markets/stock/ux/ (дата звернення: 11.12.2022).

11. Кулініч Т. В., Жайворонок І. Р. Аналізування фондових індексів, як основних показників розвитку ринку цінних паперів окремих економік світу. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Проблеми економіки та управління. 2019. Вип. 3. С. 44–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPP_2019_3_7. DOI: https://doi.org/10.23939/semi2019.03.044 (дата звернення: 11.12.2022).

12. Фондові біржі / Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку : сайт. URL: https://www.nssmc.gov.ua/register/litsenzuvannia-ta-reestratsiia/stock-exchanges/ (дата звернення: 11.12.2022).

13. Фондові індекси / Мінфін : сайт. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/markets/stock (дата звернення: 11.12.2022).

14. Complex Networks Theory and Precursors of Financial Crashes / V. N. Soloviev, V. Solovieva, A. Tuliakova, A. Hostryk, L. Pichl / In: Kiv, A. (ed.) *Machine Learning for Prediction of Emergent Economy Dynamics, Proceedings of the Selected Papers of the Special Edition of International Conference on Monitoring, Modeling & Management of Emergent Economy (M3E2-MLPEED 2020)*. Odessa, Ukraine, July 13-18, 2020. CEUR Workshop Proceedings. Published on CEUR-WS: 26-Oct-2020. Vol-2713. P. 53–67. URL: http://ceur-ws.org/Vol-2713/paper03.pdf (дата звернення: 11.12.2022).

15. Dow Jones – DJIA – 100 Year Historical Chart / Macrotrends : website. URL: https://www.macrotrends.net/1319/dow-jones-100-year-historical-chart (дата звернення: 11.12.2022).

16. Найбільші біржові оператори світу за станом на січень 2021 року по ринковій капіталізації лістингових компаній / Statista : сайт. URL: https://www.statista.com/statistics/270126/largest-stock-exchange-operators-by-market-capitalization-of-listed-companies/ (дата звернення: 11.12.2022).